

KRONIKA

Zastavení nad významným životním jubileem PhDr. Pavly Horské, CSc.

Počátkem letošního roku se dožila významného životního jubilea přední představitelka a neúnavná organizátorka české historické demografie a také dlouholetá hlavní redaktorka našeho časopisu Dr. Pavla Horská, CSc. (* 5. února 1927). V našem časopise, stejně jako v revue Demografie byl již několikrát zhodnocen jubilentčin přínos pro naši historickou demografii a historickou vědu obecně a příslušné jubilejní příspěvky byly doplněny i její bibliografií.^[1] Dovolte mi tedy, abych k letošnímu jubileu přispěl spíše několika osobními vzpomínkami, které by dokreslily obraz vytvořený zmíněnými statěmi.

Absolventka oboru dějepis-francouzština na pražské filozofické fakultě Pavla Horská pracovala od roku 1953 v nově založeném Historickém ústavu ČSAV, kde se zprvu věnovala dějinám českého průmyslu v 19. století, a to v širokých sociálních souvislostech. Záhy si získala velmi dobré vědecké renomé. Historické demografii, která se v padesátých letech ustavila jako svébytný obor, zejména ve Francii a Velké Británii, a brzy zažila strmý vzestup, se tehdy v ústavu věnovala její mladá kolegyně Ludmila Kárníková, dcera předního českého jazykovědce Vladimíra Šmilauera a manželka historika Zdeňka Kárníka. Po její předčasné tragické smrti Pavlu Horskou ředitel ústavu Josef Macek pověřil, aby na historikodemografické problematice pracovala ona, neboť k ní měla svou odbornou orientaci nejbližší. Pavla Horská nejdříve připravila do tisku rukopis známé monografie své zesnulé kolegyně Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914 a poté se sama zabrala s velkou vervou do práce v novém oboru, který se stal hlavním předmětem jejího vědeckého zájmu na celý život. Uvědomovala si přitom, že práce v novém oboru nemůže být úspěšná bez navázání odborných kontaktů s předními představiteli nedávno konstituovaného nového oboru v zahraničí, zejména ve Francii, což v té době nebylo zcela snadné. Díky pochopení ze strany vedení ústavu (a také díky přátelským stykům navázaným s Francií ještě v době studií) mohla Pavla Horská několikrát vyjet do Paříže, účastnit se mezinárodních setkání historických demografů, navázat kontakty zejména s pařížským Národním institutem demografických studií (INED) a osobně zejména s nestorem francouzské historické demografie Louisem Henrym a předním představitelem oboru Jacquesem

[1] Redakční kolektiv, *Významné životní jubileum Dr. Pavly Horské, CSc.* In *Historická demografie* 11, 1987, s. 109–315 [s bibliografií do r. 1985]; Ludmila FIALOVÁ a kol., *K životnímu jubileu PhDr. Pavly Horské, CSc.* In *Historická demografie* 26, 2002, s. 191–195 [s bibliografií od r. 1985]; Eduard MAUR, *Významné životní jubileum PhDr. Pavly Horské, CSc.* *Demografie* 49, 2007, č. 2, s. 132–133.

Dupâquierem, ale i s významnými historickými demografy z dalších zemí, jako byla Irena Gieysztorowa z Varšavy nebo prof. Kovacsics z Budapešti. Pavla Horská s nimi udržovala systematický kontakt, čerpala od nich cenné metodické podněty a přivázela nebo dostávala u nás nedostupnou odbornou literaturu, kterou ochotně půjčovala všem zájemcům.

Další centra, kde se v té době začala u nás historická demografie – především díky iniciativě Václava Husy a Milana Myšky – rozvíjet, byla filozofická fakulta UK v Praze a pedagogická fakulta v Ostravě, výrazný historický zájem však projevili i někteří naši přední demografové v čele s Vladimírem Srbem a Zdeňkem Pavlíkem. Prof. Václav Husa založil na fakultě i pracovní skupinu orientovanou na tento obor, jejíž vedení jsem se po jeho nečekané smrti ujal já. Skupina po Husově smrti soustřeďovala především archiváře a regionální pracovníky zajímající se o dějiny obyvatelstva, jako byli Miloslav Bělohávek, Josef Hanzal, Jaroslav Honc, Emanuel Janoušek, Josef Křivka nebo Petr Jančárek. Nebyla soustředěna ke konkrétnímu společnému výzkumnému úkolu, ale spíše se zaměřila na produktování metodických záležitostí. Mezitím Josef Macek dospěl k závěru, že bude účelné vytvořit určité koordinační centrum oboru při HÚ ČSAV a jeho přípravou pověřil Pavlu Horskou. Tak se v březnu roku 1967 zrodila Komise pro historickou demografii při HÚ ČSAV. Její předsedkyní se stala Pavla Horská, zatímco já jsem v ní zaujal místo tajemníka. Tehdy začala naše úzká spolupráce, trvající dodnes. V komisi byla vedle několika českých pracovišť zastoupena Jánem Siráckým a později Antonem Špieszem i historiografie slovenská. Na samém počátku své činnosti začala Komise vydávat ročenku *Historická demografie*, která vychází (nově jako časopis) dodnes. Byla a zůstává jedním z mála specializovaných časopisů svého oboru na světě a brzy si získala i dobrý ohlas v zahraničí. Její hlavní redaktorkou byla od samého počátku Pavla Horská (i když v tiráži dlouho není redakce uvedena).

Nad nově založenou komisí se ovšem záhy začaly stahovat mraky „normalizace“. Nešlo jen o to, že její členové vesměs nepatřili k prověřeným kádrům, ale novému vedení Ústavu československých a světových dějin ČSAV (jak byl přejmenován HÚ) vadilo i jednoznačné zaměření historické demografie a zejména samotné Pavly Horské na kvantitativní metody historického výzkumu, jejichž monopolním reprezentantem u nás se tehdejší ředitel ústavu cítil být. K tomu přistupoval i fakt, že komise zvala na své akce proskribované jedince, jako byl například Bořivoj Lůžek. Výsledek na sebe nedal dlouho čekat. Roku 1975 byla komise kolegiem historie tzv. reorganizována, a to tak, že Pavla Horská z ní byla zcela vyloučena, já jsem byl zbaven místa tajemníka, do komise byli najmenováni noví členové, kteří s historickou demografií měli jen máloco společného, ročenka *Historická demografie* byla zastavena a činnost komise fakticky usnula. A poté, co dosáhla penzijního věku, byla Pavla Horská ústavem okamžitě poslána do důchodu. Vztah ústavu k ní v té době nabýval až absurdní podoby. Když například osmdesátých letech do ústavu přijela na oficiální návštěvu významná polská historická

demografka Irena Gieysztorová (jejíž manžel byl nejen ředitelem akademického ústavu, ale i předním činitelem Solidarity) a vyslovila přání se s Pavlou a se mnou setkat, ústav nás zapíral a paní Gieysztorové “předhazoval“ odborníky, o kterých jakživa neslyšela a o něž nijak nestála. Setkání se nakonec v tichosti uskutečnilo, ovšem mimo ústav.

I za těchto podmínek však Pavla Horská neztrácela chuť do práce a pokusila se najít pro koordinaci aktivity historických demografů novou institucionální základnu. V rámci zcela zideologizované historické vědy to ovšem nešlo, pomocnou ruku ale podali přírodovědci. A bylo to velmi šťastné řešení. Pavla Horská stála roku 1975 u zrodu Československé demografické společnosti při ČSAV, v jejímž čele působila od samého počátku výrazná osobnost Zdeňka Pavlíka. Založila při ní odbornou skupinu pro historickou demografii a posléze se stala na řadu let i členkou hlavního výboru společnosti, kde patřila vždy k neaktivnějším členům. Z titulu funkce vedoucího odborné skupiny, kterou jsem po ní převzal, jsem se pravidelně účastnil zasedání výboru a vzpomínám na ně jako na něco v tehdejší době zcela mimořádného. Na rozdíl od zcela oficiózní, zpolitizované a přísnému ideologickému dohledu podřízené Československé historické společnosti panoval nejen na schůzích výboru, ale do značné míry i na pravidelných konferencích a diskusních večerech pořádaných ČSDS duch otevřených diskusí a kritiky a nechyběla ani vůle k riskantním krokům. Zatímco prvním činem znormalizované ČSHS bylo vyloučení všech posrpnových emigrantů ze svých řad, demografická společnost například přijala za svou členku Jiřinu Šiklovou, a to okamžitě po jejím propuštění z vězení. Vyvrcholením činnosti společnosti pak bylo kritické memorandum o zdravotním stavu obyvatelstva ČSSR, zveřejněné na sklonku komunistické éry. Na tom všem měla Pavla Horská nemalý podíl.

Prostřednictvím Zdeňka Pavlíka se Pavle Horské také podařilo zařadit historikodemografickou problematiku do dvou vědeckovýzkumných projektů z oblasti demografie, a tím získat i institucionální zázemí pro další demografický výzkum. Nejdříve to byl projekt Základní problémy reprodukce lidských populací se zvláštním zřetelem k Československu, řešený v letech 1876–1980 na Přírodovědecké fakultě UK, a pak v letech 1981–1985 úkol nazvaný Vývoj sociálně třídni a demografické struktury, koordinovaný Ústavem pro filozofii a sociologii ČSAV. Základní kádr pracovníků na historikodemografickém úseku tohoto úkolu tvořili archiváři. Protože pracovní skupina na FF UK za normalizačního vedoucího Katedry československých dějin Václava Krále ztratila vhodné podmínky pro svou činnost, iniciovala Pavla Horská založení nové pracovní skupiny pro historickou demografii při Archivní správě MV, jejíž vedení se ujala její stará přítelkyně Eliška Čáňová. Do ní přešla nejen většina členů starší fakultní skupiny, ale přišli do ní i noví, většinou mladší kolegové, kteří pak významně obohatili rozvoj české historické demografie, jako například Ladislav Dušek nebo Petr Mužík. Spolu s Pavlou jsme se snažili zprostředkovat skupině nejnovější metodické podněty zahraniční, zejména francouzské demografie, a orientovat její práci ke dvěma způsobům studia

přirozené měny. Prvním byla excerpce základních demografických dat z matrik metodou anonymní excerpce, druhou studium populačního vývoje na základě rekonstrukce rodin z matričních údajů. Obojí přineslo cenné výsledky, které byly záhy zpřístupněny jednak v regionálním tisku, jednak v jednom z čísel sborníku *Acta demografica*.

Roku 1983 se však zlepšila situace historické demografie i v rámci historické vědy. Nové, mladé pracovnici ÚČSD Ludmile Fialové se podařilo obnovit vydávání ročenky *Historická demografie*, dokonce v podstatně větším rozsahu, než jaký měla její čísla před rokem 1975. Ludmila Fialová přitom navázala velmi plodnou, byť zcela neoficiální spolupráci s Pavlou Horskou, jež tak opět získala vliv na obsah revue, kterou kdysi založila. A po listopadu 1989 se Pavla Horská zasluženě vrátila jak do obnoveného Historického ústavu, tak i do čela ročenky a setrvala v čele její redakce až do roku 2008, kdy jí zdravotní důvody zabránily v práci pokračovat. I poté však zůstává členkou redakční rady a poskytuje jí vydatnou pomoc zejména při posuzování jednotlivých zaslaných příspěvků. Když pak v Historickém ústavu přestala být historická demografie pěstována, přešla spolu s Ludmilou Fialovou do Sociologického ústavu, kde se jim podařilo vytvořit nové centrum historikodemografického výzkumu a zajistit tak další vycházení *Historické demografie*. Teprve odtud odešla na zasloužený odpočinek, ale její vědecké úsilí na poli historické demografie tím zdaleka neskončilo.

Až po roce 1989 se mohla tvůrčí i organizační činnost Pavly Horské naplno rozvinout. Teprve nyní totiž vyvstala možnost zúročit výsledky práce českých historických demografů uložené v desítkách studií publikovaných v *Historické demografii* i jinde, na jejichž vzniku měla Pavla lví podíl, i plody vlastního výzkumu. Pavla Horská iniciovala vydání hned několika cenných syntetizujících kolektivních monografií, kterým také dala základní osnovu: Roku 1990 vychází práce *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy* (přípravená do tisku už před revolucí), roku 1996 (a znovu 1998) *Dějiny obyvatelstva českých zemí a roku 2002 Zrod velkoměsta – Urbanizace českých zemí a Evropa*. S populační historií úzce souvisela i její další knížka z té doby, nazvaná *Naše prababičky feministky* (1999), reagující pohotově na nástup genderové problematiky v naší historiografii. Zahraničnímu publiku pak výsledky českého bádání Pavla Horská zpřístupnila jednak dlouholetou spoluprací na mezinárodní bibliografii historické demografie, jednak svou „středoevropskou“ kapitolou v druhém dílu známé syntézy *Histoire des populations de l'Europe* (Paris 1998). Kromě toho ovšem publikovala další cenné časopisecké stati, metodicky vždy velmi podnětné, a „zabrousila“ i do dalších oblastí historie, například do dějin česko-francouzských vztahů. I nadále zůstávala předním iniciátorem nejrůznějších odborných setkání, a to i mezinárodních, velmi intenzivní spolupráci navázala s pražským Francouzským centrem pro výzkum ve společenských vědách (CEFRES), které z její iniciativy pozvalo do Prahy k přednáškovým pobytům řadu francouzských odborníků. Její obětavost, iniciativnost, neutechající elán a nevyčerpatelnou energii musel každý obdivovat. Teprve v posledních letech

zdravotní problémy její aktivity poněkud utlumily, Pavla však stále pečlivě sleduje vývoj oboru a pomáhá svými zkušenostmi a iniciativními nápady pokračovat v nastoupené cestě.

U příležitosti jejího životního jubilea jí redakční rada Historické demografie i všichni její přátelé upřímně přejí, aby překonala všechny zdravotní problémy, které ji v poslední době potkaly, aby ji neopouštěla její příslovečná aktivita a aby prožila ještě řadu hezkých let v plodné práci.

Eduard Maur

K jubileu univerzitního profesora PhDr. Eduarda Maura, CSc.

Dne 1. dubna 2012 oslavil své sedmdesáté páté narozeniny prof. PhDr. Eduard Maur, CSc. Podobně významné jubileum bývá obvykle příležitostí k bilancování. V tomto případě je však mnohem více na místě potěšující konstatování, že Eduard Maur netráví své současné dny odpočinkem, nýbrž nadále vede aktivní pedagogický a badatelský život jako před patnácti lety, kdy zde, na stránkách Historické demografie, vyšel medailónek k jeho tehdejšími šedesátinám. Historická demografie tehdy mimo jiné otiskla rovněž bibliografii Maurových prací za léta 1962–1996, z níž bylo a je patrné mimořádně široké spektrum jeho profesních zájmů, jejichž těžiště sice spočívá v dějinách raného novověku, nicméně přesahuje i do středověkých či moderních dějin. Hlavní oblasti, kterými se Eduard Maur zabývá, pak představil sborník příspěvků nazvaný *Historik zapomenutých dějin*, který byl vydán v roce 2003 u příležitosti Maurových šedesátých pátých narozenin.

Nebyli to však jen přátelé a žáci, kteří se v uplynulých letech rozhodli vyjádřit svůj vztah k Eduardu Maurovi i k jeho práci. Významných ocenění se Eduardu Maurovi dostalo i z jiných stran. V roce 2005 mu byl předsedou francouzské vlády udělen prestižní titul *rytíře řádu Akademických palem*, který je ve Francii nejvyšším oceněním pedagogické činnosti. Orientace na francouzskou historiografii je v dílech Eduarda Maura patrná již od počátku jeho vědecké kariéry. Díky tomuto svému zaměření Eduard Maur zprostředkoval české historické obci řadu poznatků a podnětů ze západoevropské historiografie, které by k nám bez jeho působení pronikaly pouze obtížně. V 90. letech Eduard Maur hostoval na univerzitách v Lille, Paříži či Montpellier, kde navázal řadu užitečných kontaktů. Uděleným titulem tak byly oceněny i zásluhy Eduarda Maura o rozvoj vztahů mezi oběma zeměmi. Poctu jeho odborné práci vyjádřila však i česká akademická obec. Stalo se tak v roce 2008, kdy prof. RNDr. Václav Hampl, DrSc. předal Eduardu Maurovi zlatou pamětní medaili Univerzity Karlovy, na jejíž půdě Eduard Maur působil téměř padesát let.

Svou pedagogickou činnost Eduard Maur neomezil pouze na Univerzitu Karlovu, v současné době působí na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice, kde